

## Sleuteldocumenten Natuur- en Milieueducatie / Leren voor Duurzaamheid.

Gebaseerd op een notitie van Roel van Raaij, senior beleidsmedewerker ministerie LNVN,  
Versie oktober 2024

Er zijn in de (beleids)context van NMDE/LvDO/DD 'sleuteldocumenten' aan te wijzen, die betekenis gaven aan de tijdgeest, bepaalde benaderingswijzen en ontwikkelingen.

Hieronder een eerste selectie, die niet pretendeert volledig te zijn en zeker is uit te breiden. Al deze genoemde sleuteldocumenten zijn in te zien in de Databank Beleid en Advies of in de Kennisbank van Bronnen voor NME. Links naar de betreffende documenten zijn aangebracht.

Jaartal: mei 1975	Titel : Advies inzake en beleidsplan voor de educatie betreffende het natuurlijke milieu en het waardevolle cultuurlandschap ('gele nota met de lange naam')
Uitgave: Commissie voor Natuurbeschermingseducatie	
<a href="#">Bronnen NME - Advies inzake een beleidsplan voor de educatie betreffende het natuurlijk milieu en het waardevolle cultuurlandschap</a>	
Waarom van betekenis: Na een eerste beleidsinzet n.a.v. het Europees Natuurbeschermingsjaar N'70 werd de Commissie voor Natuurbeschermingseducatie in 1972 opgericht. Genoemd advies was het eerste concrete meerjarige richtinggevende product met beschrijving doelen en doelgroepen, definiëring werkkerrein, aanbevelingen beleid en subsidies.	

Jaartal: 1977-1978	Titel: Project Landschappenkaart, bouwstenen voor een schoolwerkplan
Uitgave: IVN, i.s.m. Commissie Modernisering Leerplan Biologie en ministerie CRM	
<a href="#">Bronnen NME - Projekt landschappenkaart bouwstenen voor een schoolwerkplan</a>	
Waarom van betekenis: Dit project – in meerdere delen – beschrijft een schoolwerkplan biologie, inclusief NME, nog vóór er sprake was van Kerndoelen voor PO (die kwamen pas in 1985), is beeldbepalend geweest voor scope van het schoolvak en relatie NME. Nog steeds vormt de inhoud van dit document een basis voor o.a. het SLO domein 'Mens en Natuur' en deels 'Mens en Maatschappij'.	

Jaartal: 1988	Titel: Nota Natuur- en Milieueducatie, een Meerjarenvise
Uitgave: LNV en VROM, Tweede Kamer, vergaderjaar 1989-10990, 20 487, nr. 1-2	
<a href="#">Bronnen NME - Nota natuur- en milieueducatie: een meerjarenvise</a>	
Waarom van betekenis: Dit is de eerste zelfstandige nota over NME aan de Tweede Kamer, hierin een duiding van het vakgebied, zoals dat toen bekend was, een beleidskader, de verantwoordelijkheden van de diverse overheden en een beschrijving van het netwerk. Deze nota was de aanzet voor de NME-onderwijs-Impuls in 1992 en daarna de NME-Extra Impuls in 1996.	

Jaartal: 1993	Titel: Kaderplan Natuur- en Milieueducatie
Uitgave: LNV: Tweede Kamer, vergaderjaar 1993-1994, 20 487, nr. 13	
<a href="#">Bronnen NME - Kaderplan Natuur- en Milieueducatie [1993-1999: Extra Impuls: op weg naar duurzaamheid als tweede natuur]</a>	
Waarom van betekenis: Na de NME – onderwijs impuls was er aandacht voor de andere doelgroepen dan onderwijs alleen. Dit bracht een grote verbreding van zowel inhoud en als doelgroepen met zich mee. In de uitvoerende periode o.a. serie professionalisering NME werkveld door o.a. ‘De Zeister Kring’ bijeenkomsten.	

Jaartal: 1996	Titel: NME: een schone toekomst tegemoet ? Advies inzake beleid NME na 2000
Uitgave: Raad voor het Natuurbeheer	
<a href="#">Bronnen NME - NME: een schone toekomst tegemoet? Advies inzake beleid natuur- en milieueducatie na 2000</a>	
Waarom van betekenis: In dit rapport adviseert de Raad dat NME geen project/programma moet zijn, maar een structurele activiteit. Helaas is NME beleid nog steeds gekoppeld aan telkens een 4-jarige programmering, maar duidelijk is dat we het hier feitelijk hebben over een reguliere, structurele beleidstaak, waar ook meerdere overheden bij betrokken dienen te worden.	

Jaartal: 1998	Titel: Het NME-werkveld naar 2004: een vernieuwingsprogramma binnen of buiten de gouden koorden (Hulshof)
Uitgave: IOWO (KUN Nijmegen)	
<a href="#">Bronnen NME - Het NME-werkveld naar 2004: vernieuwing binnen of buiten de gouden koorden? Een onderzoek onder NME-organisaties en hun stakeholders</a>	
Waarom van betekenis: Deze analyse maakt duidelijk dat veel NME organisaties blijven steken in hun vertrouwde ‘cash-cows’: de succesvolle NME programma’s die men al jaren draait. Daardoor blijft er relatief weinig tijd voor vernieuwende aanpakken. Net als een latere publicatie ‘Staalkaart NME’ geeft het aan dat er veel ‘traditionele NME-centra’ zijn die de verbreding/verdieping naar duurzaamheidseducatie (nog?) niet willen of kunnen maken, maar blijven opereren in ‘ecologische basisvorming’. Hetgeen op zich niet fout is, maar wel beperkend als je NME wilt inzetten richting andere doelgroepen en voor andere onderwerpen of processen. De vraag is natuurlijk steeds of de belangrijkste financiers die verbreding ook zien zitten.	

Jaartal: 2000	Titel: Schetsboek De ‘Polman’s Kring’ over NME 21 ( Wijffels, Joustra)
Uitgave: NovioConsult	
<a href="#">Bronnen NME - Schetsboek De Polman's Kring over NME 21</a>	
Waarom van betekenis: Bediscussieert transitie van NME naar ‘Leren voor Duurzaamheid’, de rol van diverse partijen en het toekomstperspectief voor en van de sector, zowel vanuit beleidsoogpunt als educatief oogpunt als maatschappelijk oogpunt. Markeert – mede nav. ESDebate (IUCN) – de overgang van Environmental Education naar Education for Sustainable Development. (o.a. Decade for ESD UNESCO en de Vlaamse publicatie ‘De Vlag en de Lading’).	

Jaartal: 2000	Titel: Beleidskader Leren voor Duurzaamheid & NME 21 Leren voor een duurzame samenleving (Stuurgroep LNV/VRM, NCDO)
Uitgave: NCDO, op basis van Kamerbrief Tweede Kamer 28 Juni 1999	
<a href="#">Bronnen NME - Beleidskader Leren voor Duurzaamheid ( werkversie hangende de juridische vormgeving) &amp; NME 21 Leren voor een duurzame samenleving</a>	
Waarom van betekenis: schets 'ecologische basisvorming' vs. 'milieu/leefbaarheid' vs. 'duurzaamheid'. Geeft beleidskader waarbij NME duidt als 'sociaal instrumentarium'. Legt grote uitvoeringsrol bij de provincies, doorwerking centraal – decentraal werken.	

Jaartal: 2007	Titel: De akoestiek van Sociaal Leren ( v/d Hoeven, Wals, Blanken)
Uitgave: Programma LvDO 2004-2007 (reeks)	
<a href="#">Bronnen NME - De akoestiek van sociaal leren : handreikingen voor de inrichting van sociale leerprocessen die bijdragen aan een duurzame wereld</a>	
Waarom van betekenis: In een reeks (wetenschappelijke ) publicaties gaf het programma LvDO invulling aan het begrip LvDO en juist deze publicatie muntte het begrip 'sociaal leren' c.q. Sociale innovatie als het proces van leren in en met een multi-stakeholder omgeving, als uitbreiding op het repertoire van individuele – groeps-organisatie-leren en de trias formeel-non-formeel-informeel leren. Het gaf richting en inrichting van leerprocessen in complexe maatschappelijke vraagstukken	

Jaartal: 2007	Titel: Social Learning towards a sustainable world (ed. Arjen Wals)
Uitgave: Wageningen Academic Publishers	
<a href="#">Bronnen NME - Social learning towards a sustainable world: principles, perspectives, and praxis</a>	
Waarom van betekenis: gaf het begrip 'social learning' ook internationaal in de ESD community een (wetenschappelijke) lading. Het begrip is sindsdien terug te vinden in vrijwel alle internationale publicaties en verdragen van o.a. UNESCO en UNECE, het boek staat in vrijwel alle universiteitsbibliotheken ter wereld. Was het begin van een succesvolle reeks publicaties in teken van 'Decade for ESD' (UNESCO), als werkvorm 'Edited' en met een drieslag principles, perspectives and praxis. Staat aan de basis van 'leren en transities' en 'transformatief leren'.	

Jaartal: 2007	Titel: Het laatste kind in het Bos (Richard Louv)
Uitgave: Jan van Arkel	
<a href="#">Bronnen NME - Het laatste kind in het bos: hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur</a>	
Waarom van betekenis: Een journalistiek onderzoek naar veranderende positie van kinderen en natuur. Deed veel stof opwaaien vanwege 'nature-deficit disorder'. Er kwam een brede beweging op gang voor stimulering buiten spelen, speelnatuur, groene schoolpleinen etc. etc. met o.a. Springszaad, OASE, st. Waarde, Natuurcollege, IVN en vele anderen. Het boek stond aan de basis van een langjarig programma 'jeugd'. Met veel nieuwe publicaties en activiteiten.	

Jaartal: 2012	Titel: Learning for the Future: Competences in Education for Sustainable Development (UNECE)
Uitgave: Programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling/ UNECE	
<a href="#">Bronnen NME - Learning for the future: competences in education for sustainable development</a>	
<p>Waarom van betekenis: Dit werkdocument is onder NL leiding met een internationale werkgroep gemaakt en werkt niet zozeer de INHOUDEN van duurzame ontwikkeling uit, maar de COMPETENTIES die nodig zijn om aan duurzaamheid te werken. Dit document is de basis voor o.a. het Horizon Programma 'A rounder sense of Purpose' (<a href="https://aroundsenseofpurpose.eu/">https://aroundsenseofpurpose.eu/</a> , ook in NL verkrijgbaar), een NL document van Duurzame Pabo, een link in de WSA aanpak en de competentiebenadering van de EU duurzaamheidsstrategie ( Green Competences). Game Changer.</p>	

Jaartal: 2016	Titel: Effectiveness of nutrition education in Dutch primary schools (M. Battjes-Fries)
Uitgave: Proefschrift Wageningen UR	
<a href="#">Bronnen NME - Effectiveness of nutrition education in Dutch primary schools</a>	
<p>Waarom van betekenis: Hoewel dit proefschrift eigenlijk een evaluatie van het programma Smaaklessen (WUR) was, legt het haarfijn de noodzaak voor voedsel educatie vast ( consumptie groente en fruit vér onder de norm) én geeft het aan dat het niet zozeer over theoretische kennis (alleen) zou moeten gaan, maar juist over concrete praktijken en handelingsvaardigheden (voedselvaardigheden). Het was in die zin de grondlegger voor de aanpak van het programma Jong Leren Eten (<a href="https://www.jonglereneten.nl/">https://www.jonglereneten.nl/</a> )</p>	

Jaartal: 2017	Titel: Envisioning futures for environmental and sustainability Education (Ed. Blaze Concoran, Weakland, Wals)
Uitgave: Wageningen Academic Publishers	
<a href="#">Bronnen NME - Envisioning futures for environmental and sustainability education</a>	
<p>Waarom van betekenis: Dit boek is de laatste in een reeks van 5 wetenschappelijke boeken (essay bundels), uitgegeven onder de 'Decade for ESD' van UNESCO, en geeft diverse perspectieven op de verdere ontwikkelingen wereldwijd. Met name over de betekenis van ESD in decennium van snelle ontwikkelingen en transities. Hoewel niet direct in de Nederlandse situatie (slechts 3 NL bijdragen) is er een groot aantal bijdragen van de 'grote denkers' in ESD: Steven Sterling, Heila Lotz, Harold Glasser, Marco Riekmann, David Orr, en Akpezi Ogbuigwe.</p>	

Jaartal: 2018	Titel: Reflexively stumbling towards sustainability: understanding social learning in regional governance networks (Anne Jifke Sol)
Uitgave: Wageningen UR	
<a href="#">Bronnen NME - Reflexively stumbling towards sustainability: understanding social learning in regional governance networks</a>	
<p>Waarom van betekenis: Dit proefschrift gaat over de rol van leren in regionale duurzaamheidsprogramma's en de rol van governance daarbij. Geeft reflectie op de manier waarop Duurzaam Door de decentrale programma's (heeft) aan(ge)pakt, en op het leren in de regio</p>	